

Araştırma Makalesi

Göç ve Habitus: Gurbet Kuşları Filminin Bourdieu'nun Kavramları Üzerinden Bir İncelemesi¹

Semra Sayımlar², Çiçek Coşkun³

*“Anlamak, önce, kendisiyle ve kendisine
karşı yaratıldığımız “alanı” anlamaktır.”
(Bourdieu, 2012, s. 14)*

Öz

Bilindiği üzere 1950 ve 1960'lı yıllar Türkiye'de kırdan kente doğru iç göçlerin en yoğun yaşandığı bir dönemdir. Türkiye'de iç göçler toplumsal değişime en çok etki eden faktörler arasındadır. Kırsal alanlarda tarım ve hayvancılıkla uğraşan aileler, kente göç ederek topraktan kopmuş ve kentsel yaşama uyum sağlamaya çalışmışlardır. Göç eden kişilerin yaşadığı bu büyük sosyal değişim Bourdieucu bir bakış açısıyla bir habitus değişimi olarak okunabilir. Türkiye'de yaşanan bu iç göçler, akademik çalışmaların yanında çok sayıda sanat eserine de konu olmuştur. Türk sinemasında da göç konusunda odaklanan çok sayıda film bulunmaktadır. Gurbet Kuşları filmi göç konusuna odaklanan ilk film olarak kabul edilmektedir. Bu çalışmanın amacı Gurbet Kuşları filminin Pierre Bourdieu'nun temel kavramları üzerinden bir okumasını yapmaktır. Bu amaçla film alan, habitus, sermaye, eril tahakküm, sembolik şiddet, tabakalaşma ve pratik kavramları üzerinden incelenmiştir. Çalışmanın sonucunda, göç kavramı üzerinden film incelemesi yapılırken Bourdieu'nun temel kavramlarından faydalanmanın farklı bir bakış açısı sağlayacağı sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Habitus, sermaye, Bourdieu, göç, kentleşme.

¹ Makale Geliş Tarihi: 20.09.2023 Makale Kabul Tarihi: 09.11.2023

² Başkent Üniversitesi Sosyoloji Bölümü, Mezun, ssayimlar5@gmail.com, ORCID NO: 0009-0006-0929-8183

³ Doç. Dr., Başkent Üniversitesi Sosyoloji Bölümü, ccoskun@baskent.edu.tr, ORCID NO: 0000-0002-6563-0164

Research Article

Migration and Habitus: A Review of the Gurbet Kuşları Film on Bourdieu's Concepts

Abstract

1950s and 1960s were the period when internal migration from rural to urban areas peaked in Turkey. Internal migrations are among the factors that most affect social change in Turkey. Families engaged in agriculture and animal husbandry in rural areas migrated to the city, broke away from farming and tried to adapt to urban life. This major social change experienced by migrants can be read as a habitus change from a Bourdieusian perspective. These internal migrations in Turkey have been the subject of many works of art as well as academic studies. There are many films focusing on migration in Turkish cinema as well. *Gurbet Kuşları* (Birds of Exile) is considered to be the first film focusing on the issue of migration. The aim of this study is to make a reading of *Gurbet Kuşları* film through Pierre Bourdieu's basic concepts. For this purpose, the film was examined through the concepts of social space, habitus, capital, masculine domination, symbolic violence, stratification and practice. In sum, it was concluded that using Bourdieu's basic concepts would provide a different perspective while making film analysis on the concept of migration.

Keywords: Habitus, capital, Bourdieu, migration, urbanization.

1. Giriş

Gurbet Kuşları (1964/Yönetmen: Halit Refiğ) filminin ilk sahnesinde Haydarpaşa Garı'nda trenden inen Tahir Ağa ve ailesi, geldikleri bu şehre her bakımdan yabancı olduklarını hissederek ve bunu izleyiciye de hissettirerek, garın merdivenlerinden İstanbul'a bakarlar. Daha sonra çekilecek pek çok filme de esin kaynağı olacak bu gar sahnesi, filmde yeni bir hayatın başladığını gösteren kurucu bir çekimdir. Bilindiği üzere 1950 ve 1960'lı yıllar Türkiye'de kırdan kente doğru iç göçlerin en yoğun yaşandığı bir dönemdir. İç göçler Türkiye'de toplumsal değişime en çok etki eden faktörler arasındadır. Kırsal bölgede tarım ve hayvancılıkla uğraşan aileler, kente göç ederek topraktan kopmuş ve kentsel yaşama uyum sağlamaya çalışmışlardır. Göç eden kişilerin yaşadığı bu büyük sosyal değişim Pierre Bourdieu'nun bakış açısıyla bir habitus değişimi olarak okunabilir. Kırsal hayattan ayrılıp kente gelen kişiler kurmak zorunda oldukları yeni habituslarında ekonomik, kültürel ve sosyal sermayelerinin eksikliğini hissedeceklerdir.

Türk sinemasında kırdan kente göç üzerine çok sayıda film bulunmaktadır ve bu filmler farklı akademik çalışmalara konu olmuşlardır. Türk sinemasında kırdan kente göç konusundaki ilk film olarak kabul edilen Gurbet Kuşları'nda Kahramanmaraş'tan İstanbul'a göç eden bir ailenin yaşadıkları anlatılır. Turgut Özakman'ın Ocak adlı oyunundan uyarlanan ve Halit Refiğ tarafından yönetilen filmde, ailenin her ferdi İstanbul'da çeşitli zorluklar ve uyum sorunlarıyla karşılaşır. Bu bağlamda, filmin farklı bir okumasını yapmak mümkündür.

Bu çalışmada, Gurbet Kuşları filminin Bourdieu'nun temel kavramları üzerinden bir okumasını yapmak amaçlanmaktadır. Bourdieu sosyal ilişkileri açıklarken yapı ve faile odaklanmaktadır. Göç etmek sadece bir bölgeden bir bölgeye ya da kıtaya giderek mekân değiştirmek değildir, gidilen bölgedeki kültüre ve sosyal hayata bireylerin uyum sağlaması gerekmektedir. Bir yerden başka bir yere göç edildiğinde habitus da içinde bulunulan durum ve şartlara göre şekillenmektedir. Bu bağlamda çalışmada filmde yer alan kır-kent ayrımı, eril tahakkümün kadınlar üzerindeki baskısı, sınıfsal farklılıklar, göçün ardından kente uyum süreci ve bu sürecin geleneksel aile yapısı üzerindeki etkileri Bourdieu'nun alan, habitus, sermaye, eril tahakküm, sembolik şiddet, tabakalaşma ve pratik kavramları üzerinden incelenmiştir.

2. Yöntem

Nitel bir araştırma olarak tasarlanan bu çalışmada betimsel analiz ve söylem analizi tekniklerinden yararlanılmıştır. Yukarıda da belirtildiği üzere, çalışmanın amacı Gurbet Kuşları filminin Bourdieu'nun temel kavramları üzerinden bir okumasını yapmaktır. Bu bağlamda film içerisinde tespit edilen sosyolojik unsurlar Bourdieu'nun kavramları üzerinden incelenmiştir. Çalışma incelenen film ile sınırlıdır. Çalışmada Bourdieu'nun tüm kavramları değil, sadece filmde tespit edilen kavramları incelenmiştir.

Çalışmaya konu olan Gurbet Kuşları filminin gerçekleşmesi muhtemel olayları yansıtmaması ve filmde yer alan karakterlerin gerçek hayatta karşımıza çıkabilecek karakterler olması, göç sürecinin insan yaşamını nasıl etkileyebileceğini anlamak için önemli detaylardır. Çalışmanın özgün değeri olarak bireylerin göç etmiş oldukları mekâna, kültüre ve sosyal hayata uyum sağlama çabalarının Bourdieu'nun kavramları üzerinden değerlendirilmesiyle sosyal bilimler literatürüne katkı sağlanması hedeflenmiştir.

Bütün bunlar ışığında filmin temel araştırma problemi şu şekildedir:

Gurbet Kuşları filminde aile üyelerinin kente uyum sağlama çabası Bourdieu'nun temel kavramları üzerinden nasıl temsil edilmektedir?

Çalışmanın alt problemleri ise aşağıdaki şekilde belirlenmiştir:

-Filmde kırdan kente göç eden bireylerin kentteki modern yaşam içerisinde karşılaştıkları kültürel farklılıklar nasıl temsil edilmektedir?

-Erişim tahakkümünün filmdeki kadın karakterler üzerindeki etkisi nasıl temsil edilmektedir?

Çalışmada Bourdieu'nun filmde tespit edilen temel kavramlarının incelenmesinin ardından, film bu kavramlar üzerinden incelenecektir.

3. Bourdieu ve Sosyal Dünyayı Anlamak; Alan, Habitus, Sermaye

Sosyal bilimleri farklı bir açıdan ele alan Bourdieu sosyal dünyayı anlamak için güç ilişkilerini ve farklılıkların olduğu kavramları birlikte ele almaktadır (Baran & Özsöz, 2019). Ona göre toplumu açıklayabilmek için önce toplumdaki güç ilişkilerine bakmak gerekmektedir.

Bourdieu toplumsal ilişkileri alan, habitus ve sermaye kavramları üzerinden açıklamaktadır. Bu kavramlar makrodan mikroya doğru gitmektedir (Bour, 2017). Bourdieu bu saymış olduğumuz kavramların hepsinin bir arada kullanılması gerektiğini vurgulamaktadır. Makro faktörler daha geniş bir ölçek sunmaktadır. Fail/aktör ve makro faktörleri göz önüne almadan mikroyu açıklamak mümkün değildir. Bourdieu'ya göre (1989, s. 18) sosyal bilimler hem bu gerçekliği hem de bu gerçekliğin algılanmasını, nesnel toplumsal uzaydaki konumları gereği, faillerin bu gerçekliğe ilişkin bakış açılarını, nesnesi olarak almalıdır. Bourdieu, toplumun alanlardan oluştuğunu ve bu alanların da bir oyun alanı olduğunu belirtmektedir. Bourdieu alanlarda güç ve mücadelenin varlığından söz etmektedir. Öte yandan alanda yer alan oyuncular arasında tahakküm ilişkileri de vardır (Serd Hunyadvari, 2019, s. 24). Bourdieu iktidar ilişkisi ve sermaye türlerine göre oyuncuların stratejiler geliştirdiğini ve böylece alanlarda ilişkilerinin gerçekleştiğini vurgulamaktadır. Alan içerisinde failin yapmış olduğu eylem amaç, çıkar ve güç doğrultusunda gerçekleşmektedir. Alan bu bakımdan bir mücadele alanıdır.

Bourdieu'ya göre alan ilişkisi çatışma ve rekabet içerisinde konumlanmaktadır. Bu alana katılanlar arasındaki rekabet ve çatışma zamanla şiddetini artırarak hayatta kalabilme ve daha güçlü olma mücadelesine dönmektedir (Kaplan & Yardımcıoğlu, 2020, s. 26). Alana katılan her oyuncu oyunun kurallarını sorgulamadan kabul etmiş sayılır ve oyuncuların sermaye biçimlerine göre tahakküm ilişkileri belirlenir. Bu tahakküm ilişkisi çatışmayı ve rekabeti ortaya çıkarmaktadır.

Bourdieu sermaye kavramını alan içerisinde açıklamaktadır. Bourdieu (1986) alan içerisinde oyuncuların farklı sermaye türlerine sahip olduğunu belirtir ve sermaye çeşitlerini ekonomik, sosyal, kültürel ve simgesel olmak üzere dört başlık altında ele alır. Bourdieu'nun bütün bu kavramları birbiri ile ilişkilidir. Bir alan olmadan sermaye formları da olmaz. Sermaye formları bir alanda işlev görür ve bir alanda tartışılır. Bu bağlamda her ikisi de birlikte ele alınmalıdır.

Bourdieu (2010) sermaye çeşitlerini şu şekilde tanımlamaktadır:

Anında ve doğrudan paraya çevrilebilir ve mülkiyet hakları biçiminde kurumsallaştırılabilir olan ekonomik sermaye; belirli şartlar içinde ekonomik sermayeye çevrilebilir olan ve eğitim vasıfları biçimlerinde kurumsallaştırılabilir olan kültürel sermaye ve toplumsal yükümlülüklerden (“bağlantılar”) oluşan, belirli şartlar içinde ekonomik sermayeye çevrilebilir ve bir soyluluk unvanı gibi biçimlerde kurumsallaştırılabilir olan sosyal sermaye. Farklı sermaye türlerinin birbirine dönüştürülebilmesi, sermayenin (ve toplumsal uzamda tutulan konumun) yeniden-üretimini, dönüştürme emeği açısından en az masraflı dönüşümlerle ve (toplumsal iktidar ilişkilerinin verili bir durumunda) dönüşümün kendisinden kaynaklanan kayıplarla güvenceye almayı hedefleyen stratejilerin temelini oluşturur.

Bourdieu (1986, s. 17) kültürel sermayenin üç formundan bahsetmektedir. *Kurumsallaşmış sermaye*; bireylere akademik olarak verilen diplomalar, sertifikalar gibi bireyin sahip olduğu bir kültürel sermaye formudur. Aileden bireye aktarılan sermaye ise kültürel sermayenin somutlaştırılmasıdır. Doğuştan gelen bu sermaye iliştilmiş bedene gömülü sermayedir. *Bedene Gömülü sermaye*; konuşma, jestler ve mimikler şeklinde örneklendirilebilir. *Nesneleşmiş sermaye* ise; antikalar, kitaplar, porselenler, tablolar vs nesneleşmiş kültürel sermaye olarak tasnif edilirler. Finansal sermayeye diğerleri gibi çevrilebilirler.

Bourdieu sosyal sermayenin toplumda her bireyde az ya da çok olabileceğinden söz etmektedir. Bourdieu'ya göre (2010) “Sosyal sermaye, az ya da çok kurumsallaşmış karşılıklı tanışıklık ve tanıma ilişkilerinden oluşan uzun ömürlü bir networke sahip olmayla -ya da başka şekilde söylersek, bir gruba üyelikle- bağlantılıdır.”

Sosyal sermaye ağıları kişilerin ilişki ağlarının genişlemesiyle ortaya çıkmaktadır. İnsan ilişkilerinin devamlılık durumunu gösteren ağlardır. Bourdieu'ya göre (1986, s.21), sermaye çeşitleri (ekonomik, kültürel, sosyal) bireylerin yaşamış oldukları coğrafyada güç ve konumlarını belirlemede önemli bir noktada yer almaktadır.

Alanın yapısını sermaye biçimleri üzerinden analiz eden Bourdieu'nun bir başka önemli kavramı ise habitustur. Sosyal bilimlerde birçok düşünür tarafından kullanılan bu kavram Bourdieu tarafından daha kapsamlı bir şekilde ele alınmıştır. Habitus kavramında hem yapı hem de birey yer almaktadır. Habitus; içselleştirdiğimiz toplumsallık, yani bizim bir özne olarak toplumu ve toplumsallığı nasıl algıladığımız ve bununla bağlantılı olarak nasıl eğilimler gerçekleştirdiğimiz şeklinde de kavramsallaştırılabilir.

Öte yandan Bourdieu'nun sınıf kavramı üzerinde de düşünmek gereklidir. Weber'in sınıf (*Klasse*) ve zümre (*Stand*) arasındaki ayrımına atıfta bulunarak Bourdieu, nesnel koşullar ile öznel algılar ve uygulamalar arasında aracılık eden ve dolayısıyla sınıf birliğini bilinçsizce oluşturan yaşam tarzlarının sosyal alanını tanıtmaktadır (Bourdieu, 1977, s. 80, akt. Joppke, 1986, s. 54). Bourdieu'nun sınıf teorisinin ana yönlerinden biri, ekonominin dar alanıyla, yani üretim ve dağıtımla sınırlı olmayan, gerçek alanını kültürel pratikler alanında bulan sınıf mücadelesinin sembolik boyutlarını açığa çıkarmaktır (Joppke, 1986, s. 54). Bu bağlamda, Gurbet Kuşları filminde gördüğümüz sınıfsal ayrımlar, Bourdieu'nun sınıf kavramının bir temsili olarak okunabilir. Filmde öne çıkan diğer önemli kavramlar ise eril tahakküm ve sembolik şiddettir.

3.1. Sermayenin Toplumsal Tabakalaşma Üzerindeki Etkisi

Sermaye formlarının dağılımı ve habitus kavramı sınıf ayrımını yeniden şekillendiren kavramlardır. Bourdieu tabakalaşmayı toplumsal yapı içerisinde bireylerin sahip oldukları sermaye çeşitleri üzerinden değerlendirmektedir. Bourdieu, ünlü eseri *Distinction*'da (1984), yüksek sosyal ve kültürel sermayeye (veya statüye) sahip olanların kendilerine öz bilgi, yetenekler ve beğenilere sahip olduklarını ve bu özelliklerin kişinin içinde yaşadığı ortamdan ve sosyal sınıftan, yani kişinin alanından geldiğini belirtmektedir. Bireyin bu alanda nasıl yaşayacağına ve nasıl yol alacağına dair sahip olduğu bilgi, habitus olarak adlandırılan şeydir (Bourdieu, 1984). Bu bağlamda, yapı içerisinde bireyler, sermaye çeşitleri üzerinden sınıfsal olarak tabakalaşmaktadır.

3.2. Eril Tahakküm ve Sembolik Şiddet

Bourdieu'ya göre çağdaş toplumsal hiyerarşiler, toplumsal eşitsizlik ve bunların sebep olduğu acılar, fiziksel güçten ziyade sembolik tahakküm biçimleriyle üretilmekte ve sürdürülmektedir. Bourdieu bu tür bir tahakkümün sonuçlarından sembolik şiddet olarak bahsetmektedir (Schubert, 2012, s. 179).

Sembolik şiddet kendisini en çok eril tahakküm şeklinde gösterir. Eril düzen rutin akış içerisinde bedene de kazınmıştır. Fiziksel düzen ve toplumsal düzenin öngördüğü kurallar da eril tahakkümün oluşumu için yatkinlikler dayatır (Bourdieu, 2015, s. 38) Kadınlar asil görünen işlerden dışlanır, alt konumlarda yer alır, bedenlerini nasıl taşımaları gerektiği söylenir ve onlara zor ve aşağı görevler verilir (Bourdieu, 2015, s. 38).

Toplumsal düzeni oluşturan bölünmeler veya daha kesin olarak, cinsiyetler arasında kurulmuş olan toplumsal tahakküm ve sömürü bağları böylelikle iki farklı habitus sınıfına peyderpey nakşedilir: zıt ve tamamlayıcı bedensel hexis'lerin yanısıra, dünyadaki her şeyi ve tüm pratikleri eril ve dişil karşıtlığına indirgeyebilen ayrımlar düzleminde sınıflandırmaya yol açan görünüm ve bölünüm esasları şeklinde olur bu nakşetme (Bourdieu, 2015, s. 45).

Bu noktada büyük kente göç eden ailenin yeniden bir habitus kurma çabasına göz atmakta fayda vardır.

4. Göçle Değişen Pratikler ve Yeniden Habitus Üretimi

Göç bireyin fiziksel olarak mekân değiştirmesinin yanında, göç edilen yerdeki kültüre, sosyal yapıya ve gündelik hayata uyum sağlamasını da gerektiren bir süreçtir⁴. "Bourdieu için mekân sosyal, fiziki ve kültürel açıdan bir bütündür. Mekân içinde toplumu barındıran, toplumun mekânı, mekânın toplumu yeniden ürettiği bir sistemdir (Yurtseven & Oğuz, 2022, s. 1142)." Bu uyum sürecinde bireyler göç ettikleri yere göre yeni bir habitusu da üretmek durumunda kalmaktadırlar. Mekân değiştirildiğinde gidilen bölgenin dil, kültür ve sosyal ilişkilerinin farklı olması habitusun yinelenmesini gerekli kılmaktadır. Bu bağlamda göç eden bireyler yeni bir alan içerisinde sahip oldukları sermaye türlerine göre mücadele etmektedir. Bu alan içerisinde çeşitli stratejiler geliştirerek sahip oldukları sermayeler ekseninde güç kazanmak için mücadele ederler.

Toplumun nesnel yapıları ile birey arasındaki etkileşimler söz konusu olduğunda Bourdieu'nun pratik kavramını da göz önüne almakta fayda vardır. Pratik teorisi, genellikle toplumsal yapıların ve bireyin eğilimlerinin sentezi yoluyla sosyal yaşamı açıklamanın bir yolu olarak kabul edilmektedir (Ann & Mahar, 2023). Bourdieu *Outline of a Theory of Practice* (1977) eserinde toplumun daha büyük, nesnel yapıları ile birey arasındaki etkileşimleri araştırmak için teori ve yöntemin bir sentezini önermektedir. Ona göre toplum sembolik ve maddi güçlerin mücadelesidir. Bu mücadelede gerçeklik hakkındaki "hakikat" hem yorumdan hem de gerçekliğin kendine özgü versiyonunu doğal kabul eden baskın bir sembolik yapı tarafından dayatılan yapısal zorunluluktan inşa edilir (Ann & Mahar, 2023). Bu yapısal zorunluluklar yoluyla bireylerin eğilimleri ve beğenileri oluşmakta ve farklılaşmaktadır. Bu noktada, bütün bu kavramlar ışığında Gurbet Kuşları filmini inceleyelim.

⁴ Çalışma kapsamında bahsedilen göç kavramı isteğe bağlı göçleri kastetmektedir.

5. Bulgular ve Tartışma

Gurbet Kuşları” filminde, Kahramanmaraş’tan İstanbul’a işleri bozulduğu için göç eden Bakırcıoğlu ailesi anlatılmaktadır. Anne- Baba ve dört yetişkin çocuktan oluşan ailenin babası Tahir Ağa, Kahramanmaraş’ta işleri iyi giden ve herkesin tanıdığı biridir. Bir süre sonra işleri yolunda gitmez ve tüm mal varlığını satarak ailesiyle İstanbul’a göç etme kararı alır. İstanbul Haydarpaşa tren garında başlayan öykü, ailenin İstanbul’da kendilerine kalacak bir ev bulmaları ve daha sonra çalışmak için bir oto tamirhanesi açmalarıyla devam eder. Tahir Ağa, açmış olduğu bu tamirci dükkanının başına büyük oğulları Selim ve Murat’ı koyar. Küçük oğulları Kemal ise tıp fakültesinde okumaktadır. Anne Hatice ve kız kardeş Fatma ise ev işleriyle meşgul olmaktadır. Kısa süre sonra sorunlar başlar. Kemal karakteri hariç herkes kentin cazibesine kapılmıştır. Geleneksel yaşam tarzından uzaklaşan aile, kendi içinde parçalanmaya başlar. Fatma ağabeylerinin baskısından kaçarken hayatını kaybeder. Filmin sonunda sadece, eğitim aldığı için bir sosyal ve kültürel sermayeye sahip olan Kemal, bir anlamda yeni bir habitus kurabilir. Diğer aile fertleri ise Kahramanmaraş’a geri dönme kararı alırlar.

5.1. Alan, Habitus ve Göçle Gelen Yeni Hayat

Yukarıda da belirtildiği üzere, Bourdieu (1986) yapı ve fail üzerinden sosyal ilişkileri ele almaktadır. Sosyal alandaki ilişkileri açıklarken de “alan” “habitus” ve “sermaye” kavramlarını kullanmaktadır. “Gurbet Kuşları” filminde aile bireylerinde, trenden inip kente ayak bastıkları anda daha önceki hayatlarıyla kentteki yeni hayatlarının aynı olmayacağı düşüncesi hâkimdir. Tahir’in “Dikkat edin birbirimizi kaybetmeyelim, İstanbul’da şakaya gelmez bu iş!” repliği de, onlara göre tekinsiz, yeni ve henüz bilmedikleri bir yere geldikleri düşüncesini güçlendirir. Öte yandan, Tahir’in filmde birden fazla defa tekrarlanan “Allahın izniyle şah olacağız İstanbul’da Şah!” repliği ve Selim’in de bunu destekleyerek “Bu kadar insan sırt sırta verdik mi, kolay!” demesi, yeni bir yere gelmiş olsalar da, geleneksel aile yaşamının eskiden olduğu gibi devam etmesini istediklerini ifade etmektedir.

Fakat artık yeni bir alandadırlar ve her birinin bu alanda mücadele edebilmeleri için yeni birer habitus oluşturması gerekmektedir. Bourdieu’ya göre “alan, hem gerekliliğini içinde bulunan eyleycilere dayatan bir güç alanı hem de içinde bulunan eyleycilerin güç alanı dahilindeki konumlarına göre farklı amaçlar ve yöntemlerle çatıştıkları ve böylece o alanın yapısının korunması ya da dönüştürülmesine katkıda buldukları mücadele yeridir” (Bourdieu, 2015, s. 51, akt. Baş, 2022, s. 476). Bourdieu (1989) alan kavramını açıklarken oyun metaforunu kullanmaktadır. Ona göre sosyal ilişkiler bir oyun alanında ve oyuncularla gerçekleşmektedir. Her oyunun kuralları ve stratejisini olduğunu oyuncuların ise sorgulamadan oyunu oynamaya değer bulmasını(doxa) ve oyunda kazanmak için ise stratejiler geliştirmelerini habitus olarak tanımlamaktadır. Alanlar güç ve mücadelenin var olduğu bireylerin ve grupların kaynakların dağılımında üstünlük sağlamayı ve çıkarları doğrultusunda mücadele ettikleri yerler olarak tanımlamaktadır.

Bakırcıoğlu ailesi de kente gelmekle Bourdieu'nun ifade ettiği gibi farklı bir alanda oyunu oynamaya, kuralları sorgulamadan, değer bulmuşlardır. Bourdieu (1989) her bireyin toplumsallaşmış bir özne olarak habitusa sahip olduğunu vurgulamaktadır. Bakırcıoğlu ailesinin mekansal olarak yer değiştirmeleri ve kırsal alandan kente gelmeleriyle habitusları da değişecektir.

Habitus bulunduğu konum ve şarta göre kendini yinelemektedir. Bu bağlamda habitus değişebilmektedir (Kaplan & Yardımcıoğlu, 2020). Kısaca habitus hem toplumsal yapı hem de aktörler tarafından yapılandırılmaktadır.

Şekil 1. Gurbet Kuşları (imdb, 2023a)

Bakırcıoğlu ailesinin de kente göç etmesiyle daha önce kırsal alanda sahip oldukları habitusları değişime uğrar. Daha farklı, ikincil ilişkilerin ön planda olduğu bir kültürle karşı karşıya kalmışlardır. Ailenin her bireyi de, eğer bu yeni ortamda yaşamak istiyorsa, yeni bir habitus geliştirmek durumundadır. Öte yandan, “kişinin etrafında oluşan sosyal formlar bulunduğu sınıf ile alakalıdır. Sınıfsal özellikler bireye istikamet belirlerken belli yatkinlıkların oluşmasına da neden olmaktadır. Bu çerçevede sınıfsal özelliklere karşılık gelen habituslar ortaya çıkmaktadır” (Tan, 2021, s. 2020). Sosyal tabakalaşma da sosyal ve kültürel sermaye ve habitus üzerinden bu noktada belirgin hale gelmektedir. Filmde ailenin her bir üyesi kente ilk ayak bastıklarında farklı umutlar ve hayalleri içselleştirerek, burada kalmanın ve başarılı olmanın hayalini kurar. Fakat sosyal, kültürel ve ekonomik sermayelerinin olmayışı, bu yolculukta önlerindeki en büyük engellerdendir.

5.2. Ekonomik, Kültürel, Sosyal Sermaye ve Kente Uyum Çabaları

Filmin açılış sahnelerinde, aile İstanbul'a geldikten sonra kalacakları eve doğru yol alırlar. Tahir İstanbul'un bir gecekondu mahallesinde ev tutmuştur. Ortanca kardeş Murat bu mahalleyi beğenmeyerek serzenişte bulunur. İstanbul'un üst sınıf mekanlarını göstererek oralarda yaşamaları gerektiğini söyler. Sermaye formları bireyin içinde bulunduğu alanı belirlerken aynı zamanda habitusunu da belirlemektedir. Bourdieu (1984 ve 1989), sınıfsal

çatışmaların sadece ekonomik boyutta olmadığını, kültürel ve sosyal olarak da değerlendirilmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Bilindiği üzere toplumsal tabakalaşma bireylerin toplum içerisinde nasıl konumlandıklarını ve ötekiler tarafından nasıl algılandıklarını belirleyen bir sistemdir (İnce, 2017, s. 300). Kente göç eden ailenin sahip olduğu sermaye onların yaşayacağı sınıfsal mekanı da belirlemektedir.

Göç ettikleri kentin koşullarına uygun sosyal sermayeleri olmayan aile bireylerinin, ekonomik sermayelerinin de çok fazla olmadığını öğreniriz. Kentteki ilk iş günlerinde ailenin erkekleri daha önce kapora verdikleri dükkana doğru yola çıkarlar. Evin küçük oğlu Kemal kapara verdikleri iş yerini gördüğünde aslında birşeylerin ters gittiğinin farkındadır. Tahir ağa dolandırılmıştır. Daha sonra ellerinde kalan son parayla küçük bir dükkan kiralarak yine oto tamiri işine başlarlar. Tahir ağa açmış olduğu tamirhanenin başına büyük oğlunu ve ortanca oğlunu getirmiştir. Sahip oldukları sosyal ve kültürel sermaye kente uyum sağlamalarına yetmeyecektir.

Murat ve Selim kendilerini şehrin hızlı hayatına kaptırır ve işleri boşverirler. Tamirhanede işler yolunda gitmez. Sınırlı ekonomik sermayeleri gittikçe erirken, aile fertleri bir akşam oturarak yeni bir iş yapabilecekleri üzerine konuşurlar. Çünkü, Tahir ağanın ekonomik sermayesini güçlendirerek tekrar Maraşa dönmek ve orada sosyal sermayesini tekrar kazanmak gibi bir hedefi vardır. Bourdieu'ya göre sosyal sermaye bir tür imtiyazdır ve bu imtiyaza sahip olanların üstünlüklerini sürdürmede bir tür araçtır (Field, 2008, s. 27 akt. Tan, 2021, s. 2023-2024). İstanbul'da kazanılamayan sosyal ve ekonomik sermaye, memlekete geri dönülerek kazanılmaya çalışılacaktır.

Şekil 2: Gurbet Kuşları (imdb, 2023b)

Öte yandan, aile bireylerinden sadece evin küçük oğlu Kemal kültürel sermayeye sahiptir. Kültürel sermaye daha çok eğitimle ve toplumdaki kültürün içselleştirilerek deneyimlenmesiyle ilgilidir. Bu nedenle bir tür bilgi sermayesi olarak da ilişkilendirilebilir (Tan, 2021, s. 2022). Kemal tıp fakültesinde okumaktadır ve eğitim sayesinde kültürel ve sosyal sermayeye sahip olabilecektir.

Kemal'in sevgilisi Ayla ise, sosyo-ekonomik düzeyi yüksek İstanbullu bir aileden gelmektedir ve kente göç edenleri eleştirmektedir. Ayla'nın ötekileştirme olarak da okunabilecek bu davranışı, göçmenlerin kentli olanlar tarafından sosyal dışlanmaya maruz kalmaları şeklinde de okunabilir. Çünkü, Bourdieu'nun da (1984) ifade ettiği gibi yüksek sosyal ve kültürel sermayeye sahip olanların içlerinde yaşadıkları ortamdan gelen kendilerine öz tercihleri ve beğenileri bulunmaktadır. Ayla kendi sosyal sınıfının beğenilerine göre hareket etmekte ve kente göç edenleri ötekileştirerek kendi üst sınıf konumunu inşa etmektedir.

5.3. Eril Tahakkümün ve Simgesel Şiddetin Derin Etkisi

Filmin bir sahnesinde bütün aile bir arada yemek yemektedir. Büyük abi ve ortanca erkek kardeş kente göç etmekle iyi bir şey yaptıklarını söylerken küçük erkek kardeş Kemal ise kentin tehlikeli yüzünü onlara anlatma çabasıdadır. Kız kardeş Fatma'nın düşünceleri çok da önemsenmemekte, konuştuğu zaman da abileri tarafından susturulmaktadır. Bildiğimiz üzere ev içi alan cinsiyet eşitsizliğinin üretildiği mekândır (Aktaş, 2013, s. 55).

Babası Tahir ağanın, annesine kızına dikkat etmesi gerektiğini söylemesi ve onun söz hakkı olmadığını vurgulaması ataerkil tahakkümün etkisini net biçimde ortaya koymaktadır. Fatma'nın üzerinde kurulan eril tahakkümün asıl mimarı babasıdır.

Aile içerisinde hukukun bedenselleşmesine yol açan psikosomatik eylem, esas olarak, meşru sembolik şiddet tekeli (ve sadece cinsel kudreti değil) elinde bulunduran kişi aracılığıyla hayata geçer. Babanın sözlerinin sihirli bir kuruculuğu, yaratıcı bir nominalizmi bulunur, zira onlar doğrudan bedene hitaben konuşurlar ve beden, Freud'un belirttiği gibi, kelimenin gerçek anlamıyla alır (Bourdieu, 2015, s. 93).

Erkek kardeşleri de bu tahakküm üzerinden genç kadını değersizleştirmekte ve yaşamını tamamen kısıtlayarak ona sembolik şiddet uygulamaktadırlar. Neredeyse hiç söz hakkı olmayan Fatma, sıklıkla fiziksel şiddete de maruz kalmaktadır.

Şekil 3: Gurbet Kuşları (imdb, 2023c)

Egemen sınıflar kendi konumlarını daha da meşru hale getirmek için simgesel şiddete başvururlar (Bourdieu, 2015). Aile içerisinde Kemal hariç bütün erkeklerin Fatma üzerinde böyle bir tahakkümü vardır. Kendileri kentte rahatça hareket ederken, Fatma'ya dışarı çıkmak bile yasaklanmıştır. Babası ve ağabeylerinden gizli gizli dışarı çıkan Fatma en sonunda evden kaçır. Onu takip edip bulan ağabeylerinden kaçarken bir çatıdan atlayarak yaşamına son verir.

6. Sonuç ve Öneriler

“Gurbet Kuşları” Türk sinemasında göç konusuna odaklanan ilk film olarak kabul edilmektedir. Filmde yapı-fail arasında bir uyumun olmayışı ve kente göç etmiş bireylerin yeni bir habitus oluşturmaya çalışırken yaşadıkları zorluklar öne çıkmaktadır. Göç ettikleri bu yeni alanda mücadele içine giren filmin karakterleri, köyden taşımış oldukları habituslarının kente uyumlu olmamasının bedelini öderler. Bourdieu aktörlerin alanlarda sermaye formlarıyla var olduklarını belirtmektedir. Habitus ise alanlarda bireylerin sahip olduğu sermaye formları ekseninde güç ve mücadeleye göre stratejiler geliştirerek şekillenmektedir.

Bu bağlamda sadece eğitim almış olan Kemal kentsel yaşama uyumlu sosyal ve kültürel sermayeye sahip olup, sahip olduğu bu sermayeler sayesinde yeni bir habitus geliştirebilirken, ailenin diğer bireyleri bunu gerçekleştiremezler. Fatma üzerindeki eril tahakküm, sembolik ve fiziksel şiddet filmde onun sonunu getiren unsurlar olmuştur. Sonuçta da Kemal hariç, hayatta kalan aile bireyleri uyum sağlayamadıkları İstanbul'u terk ederek memleketlerine geri dönmüşlerdir.

Çalışmaya konu olan Gurbet Kuşları filminde dönemin gerçeklerinin temsil edilmesi, filmdeki karakterlerin göç etmiş oldukları mekâna, kültüre ve sosyal hayata uyum sağlama çabalarının ve sınıfsal ayrıma maruz kalmalarının aktarılması, göçün insan hayatını ne derece etkileyebileceğini anlamak için önemli detaylardır. Bütün bunlar ışığında, Bourdieu'nun temel kavramları üzerinden yapılan bu çalışmada, göç üzerine çalışılırken alan, habitus, kültürel, sosyal, ekonomik sermaye, tabakalaşma, sembolik şiddet ve eril tahakküm kavramlarının da dikkate alınmasının faydalı olacağı sonucuna varılmıştır.

Kaynakça

- Aktaş, G. (2013). Feminist söylemler bağlamında kadın kimliği: Erkek egemen bir toplumda kadın olmak. *Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 30(1),53-72
- Ann, C., & Mahar, C. (2023) "Practice Theory." International Encyclopedia of the Social Sciences. Erişim tarihi:25.09.2023, <https://www.encyclopedia.com/social-sciences/applied-and-social-sciences-magazines/practice-theory>
- Baran, A. G., & Özsöz, C. (2019). *Sosyolojide Yakın Dönem Gelişmeler*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi. Erişim tarihi : 20.09.2023, <https://ets.anadolu.edu.tr/storage/nfs/SOS302U/ebook/SOS302U-17V1S1-8-0-1-SV1-ebook.pdf>
- Baş, E. (2022). Rüzgarda salınan nilüfer filmini Bourdieu'nün alan ve sermaye kavramları çerçevesinde yeniden okumak. *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, 13(34), 473-485.
- Bour, N. (2017). Process-oriented micro-macro-analysis. methodological reflections on Elias and Bourdieu. *Historical Social Research / Historische Sozialforschung*, 42(4 (162)), 43-74. <http://www.jstor.org/stable/44469359>
- Bourdieu, P. (1977) *Outline of a theory of practice*. Cambridge: Cambridge University Press
- Bourdieu, P. (1984) *Distinction: A social critique of the judgement of taste*. Richard Nice (Trans.) MA: Harvard University Press
- Bourdieu, P. (1986). The forms of capital. Richardson, J.(ed) *Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education*, (pp. 241-258). Westport, CT: Greenwood.
- Bourdieu, P. (1989). Social space and symbolic power. *Sociological Theory*, 7(1), 14-25. <https://doi.org/10.2307/202060>
- Bourdieu, P. (2010). *Sermaye Biçimleri*. Pierre_Bourdieu_Sermaye_Bicimleri__1986-libre.pdf, 45-77.
- Bourdieu, P. (2012). *Bir otoanaliz için taslak*, (Çev: M. Erşen), Bağlam Yayınları, İstanbul.
- Bourdieu, P. (2015). *Eril tahakküm*. İstanbul: Bağlam Yayıncılık.
- İnce, M. (2017). Toplumsal tabakalaşma ve eşitsizlik. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 1(19), 294-319.
- Imdb (2023a) *Gurbet Kuşları*, Erişim tarihi: 12.10.2023, <https://www.imdb.com/title/tt0184543/mediaviewer/rm1589974272/>
- Imdb (2023b) *Gurbet Kuşları*, Erişim tarihi: 12.10.2023, <https://www.imdb.com/title/tt0184543/mediaviewer/rm298128640/>
- Imdb (2023c) *Gurbet Kuşları*, Erişim tarihi: 12.10.2023, <https://www.imdb.com/title/tt0184543/mediaviewer/rm1673860352/>

- Joppke, C. (1986). The cultural dimensions of class formation and class struggle: On the social theory of Pierre Bourdieu. *Berkeley Journal of Sociology*, 31, 53–78. <http://www.jstor.org/stable/41035374>
- Kaplan, M., & Yardımcıoğlu, M. (2020). Alan, habitus ve sermaye kavramlarıyla Pierre Bourdieu. *HABITUS Toplumbilim Dergisi*, (1), 23-37.
- Schubert, D. J. (2012) Suffering/symbolic violence. Grenfell, M. (ed) *Pierre Bourdieu: Key Concepts*, (pp. 179-194), Acumen Publishing.
- Serd Hunyadvarı, F. (2019). *Bir eğitim sosyologu olarak Bourdieu*. Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Tan, M. (2021). Kültürel sermayenin kişilerarası ilişkilere etkisi: Bourdieucu bir yaklaşım. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 10(3), 2016-2037.
- Yurtseven, B., & Oğuz, D. (2022). Kentsel yenileme kapsamında kentsel peyzajın “habitus” kavramı üzerinden değerlendirilmesi. *Düzce Üniversitesi Bilim ve Teknoloji Dergisi*, 10, 1136-1150.